

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдуллина О.А. Личность студента в процессе формирования профессиональной подготовки / О.А. Абдуллина // Высшее образование в России. – 1993. – № 4. – С 33–54.
2. Белкин А.С. Основы возрастной педагогики : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / А.С. Белкин. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 192 с.
3. Божович Л.И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка / Л.И. Божович // Изучение мотивации поведения детей и подростков. – 1972. – № 6. – С. 41–42.
4. Ильин Е. Мотивация и мотивы / Е. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 508 с.
5. Ишков А.Д. Связь компонентов самоорганизации и личностных качеств студентов с успешностью в учебной деятельности : автореф. дисс. ... канд. психол. наук / А.Д. Ишков ; Изд-во Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова. – М., 2004. – 24 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
7. Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / О.В. Малихін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с.
8. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П.М. Якобсон. – М. : Просвещение, 1969. – 124 с.

УДК 378.147:101.1

ФІЛОСОФСЬКА ОСВІТА ЯК ПІДҐРУНТЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ТА СВІТОГЛЯДНОЇ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ І МАГІСТРІВ В УКРАЇНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Поліщук І.Є., к. філос. н.,
доцент, завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук
Херсонський державний університет

У статті розглядаються питання реального стану та перспектив філософської освіти бакалаврів і магістрів нефілософських напрямів підготовки у сучасному українському університеті. Основна увага приділена якості світоглядних орієнтацій випускників та методологічного підґрунтя їхньої майбутньої наукової діяльності. Відзначена роль філософської освіти як засобу формування самостійного критичного мислення, здатного творчо розв'язувати теоретичні та практичні питання. Розглянуті можливості дистанційної освіти у вивченні філософських дисциплін. Підкреслена важливість діалогу студента і викладача, особистості викладача. Зроблені пропозиції щодо підвищення якості філософської освіти в університеті.

Ключові слова: *філософська освіта, філософське мислення, світогляд, методологія.*

В статье рассматриваются вопросы реального состояния и перспектив философского образования бакалавров и магистров нефилософских направлений подготовки в современном украинском университете. Основное внимание уделено качеству мировоззренческих ориентаций выпускников и методологической основы их будущей научной деятельности. Отмечена роль философского образования как средства формирования самостоятельного критического мышления, показано значение диалога студента и преподавателя. Сделаны предложения по повышению качества философского образования в университете.

Ключевые слова: *философское образование, философское мышление, мировоззрение, методология.*

Polishchuk I.E. PHILOSOPHICAL EDUCATION AS THE BASIS OF PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL THINKING OF BACHELORS AND MASTERS IN THE UKRAINIAN UNIVERSITY

The issues of real condition and prospects of bachelor's and master's degrees philosophical education of unphilosophical directions in modern Ukrainian university are examined in the given article. Basic attention is paid to quality of world view orientations of graduating students and methodological background of their future scientific activity. The article deals with the role of philosophical education as a significant means of forming individual critical thinking which can creatively solve theoretical and practical problems. The possibilities of distant education in philosophical disciplines are mentioned. The importance of dialogue between a student and a teacher and teacher's personality are underlined. The article provides suggestions to improve the quality of university philosophical education, particularly by means of introduction of special courses on logic, ethics, philosophy of science, philosophy of language and techniques (depending on the profile of training). It offers to hold theoretical seminars on methodology science with the participation of teachers and university professors of various specialties, which should foster research training of Bachelors and Masters.

It is planned to develop suggestions on the content of the discipline «Foundations of Scientific Researches». Since philosophy in its content and functionality is beyond the Humanities, fully discussion of philosophical training strategy by the University teaching community is suggested.

Key words: *philosophical education, philosophical thinking, philosophy, methodology.*

Постановка проблеми. Сучасна концепція вищої освіти в Україні потребує уваги не тільки до спеціалізованої професійної підготовки бакалаврів і магістрів природничо-наукового, гуманітарного та технічного напрямів, але й до їхнього рівня філософського знання і мислення. Ця потреба у великій мірі зумовлена тим, що аспірантура в найближчі роки має готувати докторів філософії з фундаментальних галузей наукового знання. Однак питання філософської освіти на нефілософських факультетах не знаходять необхідної уваги та розробки як з методологічної, так і з методичної точки зору.

Мета статті – дати оцінку реальному стану викладання філософських дисциплін, якості філософської підготовки студентів нефілософських спеціальностей та окреслити шляхи їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Оскільки філософія є дисципліною, що вивчається у всіх вищих навчальних закладах України, насамперед постає питання щодо вимог Міністерства освіти і науки до її навчального змісту. Добре розуміючи тенденцію вищої освіти до вільного вибору низки навчальних дисциплін кожним конкретним університетом та його студентами різних напрямів підготовки, дозволимо собі висловити дещо консервативну з цієї точки зору думку стосовно нормативності програм з філософії. Мається на увазі базовий загальний курс, без якого будь-які філософські спекурси, що пов'язані з конкретними спеціальностями, будуть студентам незрозумілі.

З часів проголошення незалежності нашої країни і до сьогодні Міністерством освіти і науки не видано жодної типової програми з філософії. Зауважимо, що у 1997 році спільноті викладачів філософії був запропонований проект такої програми [4], який так і не був виданий в якості нормативного документа. На наш погляд, він являв собою невдалу спробу переорієнтувати вузівську філософію радянської доби промарксистського зразка на сучасний західноєвропейський лад, суттєво ускладнивши зміст предмету і одночасно вкрай вибірково, суб'єктивно ставлячись до можливих численних інтерпретацій основних філософських проблем і питань. Складається враження, що автори даного проекту недостатньо вдумливо використали у тексті розповсюджені сьогодні «культурно-мовні матриці» доби постмодерну, забуваючи про те, що формування тем, окремих філософських питань має бути чітким, сутнісним, оскільки програма курсу – не поема, філософські думки та визначення не тотожні

художнім. Звісно, ніякого парадигмального значення зміст даного проекту не отримав, хоча в авторський колектив входили досить поважні постаті в царині української філософської думки. Отже, той факт, що даний проект не трансформувався у типову навчальну програму, є скоріше позитивним, ніж негативним. Однак подалі ніяких спроб привести програму з філософії до більш-менш «єдиного знаменника» в Україні не відбувалося.

У зв'язку з цим зауважимо, що викладачі філософії «вимушені» працювати за власними авторськими програмами, що не так вже і погано, оскільки дозволяє творчо поставитися до викладання.

І все ж, на нашу думку, типова програма як освітній стандарт має бути стрижнем, навколо якого формується та розвивається індивідуально-особистісна думка конкретного викладача. Якщо ж таку програму не створювати, то в масштабах країни зникає потреба у написанні підручників з філософії найкращими вітчизняними теоретиками в цій галузі. В цьому разі навчальна дисципліна, яка має базуватися на філософських трактуваннях загальносвітового масштабу, що несуть велике світоглядне і методологічне навантаження, може набутися «хуторського забарвлення».

Наступні кроки, що були санкціоновані Міністерством освіти і науки на початку 2000-х років, також позитивного результату не принесли. Ми маємо на увазі об'єднання в курсі «Філософія» низки філософських дисциплін, зокрема логіки, етики, естетики, релігієзнавства. Ця новація призвела до нівелювання вказаних дисциплін в освітньому процесі. Наприклад, логіка як окремий предмет у Херсонському державному університеті викладається тільки студентам правознавчого напрямку підготовки. Студенти іншого профілю мають задовольнятися логікою в обсязі 2-4 аудиторних годин. То вчитель якого профілю може читати в початковій та середній школі етику (вельми необхідну складову навчально-виховного процесу!), якщо цю дисципліну для педагогічних спеціальностей університету не викладають? В курсі «Філософія» їй також приділяється мінімальна увага, у зв'язку зі змістовним його пересиченням (3 кредити – 90 годин на всі розділи філософії).

У відповідності до вимог сучасного освітнього процесу, нових стандартів вищої освіти студент має самостійно опрацювати більшу частину навчального матеріалу, однак повинні бути розумні межі годин, які заплановані на самостійну роботу із урахуванням специфіки предмету, що вивчається. На жаль, при складанні навчальних

планів у вишах не переймаються питанням філософії, які ставлять за мету не тільки засвоєння конкретного матеріалу в його незмінній формі, а насамперед формування самостійного критичного мислення з його «культивацією сумніву». Ставлячи на перший план саме мислення, а не засвоєння готових мисленневих результатів філософських трактувань різних часів і народів, викладач філософії повинен мати достатній аудиторний час на постановку теоретичних проблем та окреслення різних шляхів їх розв'язання у процесі безпосереднього спілкування зі студентами.

В цьому плані слід торкнутися питання дистанційної освіти, яка починає активно запроваджуватися в Україні. Не слід заперечувати певні переваги цієї нової форми навчання, особливо у прикладних наукових галузях, де існує чітко сформований і загально визнаний категоріальний апарат, досягає високого рівня процес математизації знання, різні теорії мають між собою переважно несуперечливі відносини, не містять антонімічності. Однак дозволимо собі зробити деякі зауваження щодо її можливостей у процесі набуття філософської освіти не філософами за фахом.

В умовах інтенсивної інформатизації всіх сфер життєдіяльності людини доступ до будь-яких знань, незалежно від рівня їх складності, стає задачею, яка достатньо легко розв'язується. Ця обставина зсуває на другий план традиційну для вітчизняної освіти радянського періоду настанову на накопичення учнем чи студентом великого обсягу знань різноманітного спрямування. Замість неї на перший план виступає необхідність логічного мислення (за законами, відомими з часів Аристотеля та відкоректованими сучасною наукою), яке має бути не-стандартним, здатним творчо поставитись до будь-якого завдання та розв'язати його у найбільш оптимальний спосіб.

Звісно, не слід заперечувати використання інформаційних технологій у навчанні, яке надає можливість користування різноманітною теоретичною літературою, допомагає у складанні планів, тез, схем, таблиць для кращого засвоєння матеріалу, слугує певним засобом контролю успішності, зокрема в такій філософській дисципліні, як логіка (задачі, вправи). Однак тестування з філософії є перевіркою тільки деяких базових положень, тобто недостатньо ґрунтовним способом виявлення рівня філософського знання. Відповіді на питання можливо знайти навіть слабкому студенту, що вміє користуватись словником або інтернетом. Якщо студент знає, наприклад, хто започаткував еволюційну теорію, теорію віднос-

ності, хто написав працю «Феноменологія духу» або до якого філософського напрямку віднести вчення Р. Декарта, то, зрозуміло, рівень його загальнокультурної обізнаності як основи теоретичного рівня знання дещо підвищиться. Але є сумнів стосовно того, що суттєво зросте рівень його мислення.

Тестування, як би не вдосконалювалася методика його проведення, буде насамперед вимагати від студента відповіді на питання суто інформативного характеру або функціонального спрямування, наприклад, «як щось здійснюється і коли?», а не на питання сутнісне, наприклад: «чому щось здійснюється/відбувається тим чи іншим чином?», «чи може воно відбуватися інакше, що має цьому сприяти?», «які внутрішні або зовнішні чинники це явище (процес) детермінують?» тощо.

Ці міркування приводять до дещо простої, але важливої думки: філософія потребує суб'єкт-суб'єктних відносин. Без діалогу, «живої розмови» філософський рівень мислення формується важко. З електронними носіями інформації не подискутуеш на тему сенсу життя, смерті та безсмертя, свободи, добра і зла, прекрасного та потворного. Без безпосереднього людського спілкування вся велика та велична аксіологічна проблематика філософії нівелюється або набуває хибних і вульгаризованих форм.

Підкреслимо, що надзвичайно важливою є особистість викладача філософії, який не тільки має солідну теоретичну підготовку, але й володіє мистецтвом діалогу, аргументації, який прагне не тільки донести до студентів теоретичний матеріал, але й виховувати вільне, критичне мислення. Лекції такого викладача «в живому виконанні» є головним спонукальним чинником до формування у студентів інтересу до філософії. Звісно, викладачеві сьогодні не так вже і легко «виграти двобій з комп'ютером», оскільки це вимагає високого рівня педагогічної майстерності.

Слід торкнутися також питання щодо викладання спеціалізованих філософських дисциплін. На сьогодні у навчальні плани ХДУ включений курс «Філософія та методологія науки», який має поглибити рівень методологічної підготовки магістрів. Досвід викладання цієї дисципліни кафедрою філософії та соціально-гуманітарних наук свідчить, що студенти, які розпочинають навчання в магістратурі, демонструють слабкий рівень знань методологічного спрямування, незважаючи на те, що на молодших курсах студенти вивчали предмет «Основи наукових досліджень».

Більшість магістрантів не усвідомлює важливість філософської методології, за-

гальнонаукових методологічних програм і методів, орієнтуючись в своїх наукових дослідженнях майже виключно на спеціалізовані, конкретні. Чіткого визначення загальнонаукових підходів, наприклад системного або компаративістського, які зазначені у вступних випускних робіт, магістранти не можуть дати. Магістерські дослідження нерідко нагадують про «шлях мурахи» як найгірший, на думку Ф. Бекона. При викладанні курсу «Філософія та методологія науки» з'ясується, що з основами нової постнекласичної наукової картини світу, зокрема з теорією самоорганізації (синергетикою), вже добре відомою і розробленою в західних наукових колах, магістранти майже не ознайомлені.

На сьогодні синергетична методологія найбільш широко застосовується у природничо-наукових дослідженнях, але вона недостатньо глибоко включена в арсенал методологічних настанов та засобів соціальних та гуманітарних наук. Філософський підхід до синергетики дозволяє зрозуміти її як поглиблений діалектичний спосіб осмислення світу, а не тільки як специфічну наукову галузь із дослідженням конкретних процесів самоорганізації, закономірностей еволюції певних динамічних систем. Розуміння синергетики виключно як науки не дозволяє суттєво вийти за межі кількісних характеристик, математичних моделей (які все ж достатньо чітко демонструють виникнення хаотичного режиму при певних значеннях параметрів, що стосуються цих моделей).

Суто науковий підхід здатний нівелювати діалектичне бачення світу в єдності його кількісних та якісних характеристик, в еволюційному багатоманітному різновекторному спрямуванні. Синергетична теорія, що розглядає світ як сукупність нелінійних процесів, призводить нашу свідомість до думки, що «дійсне містить у собі об'єктивно різні можливості, рівномірні, рівновеликі, і вибір між ними визначається флуктуацією, а отже, є випадковий» [1, с. 53]. Але ця випадковість може у певній мірі усвідомлюватися і контролюватися людиною. Це дає змогу правильно втручатися в хід соціальних подій, процесів, чинити розумний керований вплив на них, орієнтуючись на загальнолюдські моральні настанови і принципи.

У процесі методологічної підготовки магістрантів слід також звернути увагу на проблему наукової раціональності, яка не може обмежуватися суто формальними визначеннями. Не заперечуючи розуміння раціональності як логічного слідування, економічного мислення, пов'язаності з си-

туацією, стратегії прийняття рішень, поєднання знань в систему тощо, необхідно звернути увагу до сутнісного змісту цього поняття. Раціональність можливо визначити як спосіб розумного відношення людини до світу, тобто оптимального співвідношення цілепокладання, механізмів його реалізації та результатів діяльності (теоретичної та практичної). Така філософська, моральна інтерпретація раціональності повинна налаштувати людину на побудову соціального світу, світу науки і техніки, який не буде загрожувати людському існуванню, а сприятиме розвитку особистісної відповідальності, почуття власної гідності.

Наступне важливе положення філософії та методології науки стосується методологічного сумніву, підстав для якого сьогодні формується набагато більше, ніж у класичній та некласичній науці. Відомий український філософ, що працює в методологічній галузі, В. Чуйко зазначає наступне: «Якщо враховувати, що «гносеологічний образ» речі ніколи не може співпадати із самим предметом, а методологічні засоби здатні вказувати лише на відповідність наших міркувань попередньому досвіду, тоді неважко зрозуміти фундаментальну складність означеної проблеми» [6, с. 56]. В цьому плані велике значення мають сучасні методологічні програми індуктивізму, конвенціоналізму, фальсифікаціонізму, історизму.

Так, представники історизму (як програми дослідження питань історії науки, відносин між різними системами теорій) підкреслюють, що пізнання нагадує океан, який збільшується через подолання альтернатив. Здійснюється внесок не в наукову істину, а в розвиток здатності розв'язувати проблеми за допомогою нашої свідомості [6]. Міркування такого роду принципово не заперечують можливостей вченого отримувати «раціональні зерна істини», оточені повними помилковими, хибними висновками. Однак розуміння ролі наукового пізнання в процесі вдосконалення людського інтелекту, а не тільки в накопиченні більш ґрунтових знань про світ, є сьогодні важливою методологічною настановою.

Відзначимо, що окремої уваги потребують також питання типології методів наукового дослідження, логіки процесу наукового дослідження (зокрема сутнісного змісту понять «науковий факт», «наукова проблема», «гіпотеза», «теорія», «закон природи» та «закон науки»).

Наведені нами в якості прикладів питання методологічного спрямування свідчать про велику складність сучасного процесу наукового пізнання, отже, про необхідність

більш ґрунтовно здійснювати науково-дослідницьку підготовку.

Зазначимо також, що для філософії науки важливими є не тільки її власні методологічні здобутки, але й розробки певних проблем і аспектів наукового пізнання іншими філософськими школами і напрямками, в тому числі релігійними. Так, наприклад, є сенс в ознайомленні магістрантів із розробками середньовічних християнських філософів, які стосуються лінійної концепції часу, а також номіналістичної методології, що справила великий вплив на новоевропейську емпіричну науку.

Особливо цікавою як в методологічному, так і в світоглядному плані є філософська концепція Тейяра де Шардена – християнський еволюціонізм як спроба поєднати сучасне природничо-наукове знання і християнський світогляд, показати велике місце і призначення людини в світі. В процесі методологічної підготовки слід також відзначити, що деякі сучасні релігійно-філософські системи, наприклад, неотомізм, при розв'язанні питань пізнання толерантно ставляться до можливостей взаємного доповнення та взаємодії наукового та богословського підходів до певних явищ і предметів. Така модернізація релігійного світогляду під впливом сучасної науки є важливим кроком в процесі осягнення людиною світу.

На наш погляд, кращим завершенням міркувань щодо значення філософської освіти є думки самих великих мислителів, які глибоко та різнобічно показують її можливості для людини і суспільства.

Р. Декарт зазначав, що кожний народ є тим більш громадянським і освіченим, чим краще в ньому філософствують.

М. Бердяєв підкреслював, що філософія – людяна, філософське пізнання – людське пізнання, в ньому завжди є елемент людської свободи. Ці висловлення є актуальними сьогодні для нашої країни, оскільки суттєво посилилась необхідність виховання у молоді почуття гідності, активної громадянської позиції, соціальної відповідальності.

Не менш важливими для формування теоретичного світогляду, глибокого філософського ставлення до процесу наукового пізнання слід вважати думку І.В. Гете: «Від фізика не можна вимагати, щоб він був філософом, але можна очікувати від нього філософської освіти, достатньої для того, щоб ґрунтовно відрізнити себе від світу і знову з'єднуватись з ним у вищому смислі [5, с. 22].

Викликає інтерес і позиція В. Соловйова, який пише, що філософія не тільки зводить-

ся до пізнавальної здібності людини, але й «відповідає також і вищим прагненням людської волі, і вищим ідеалам людського почуття, має не тільки теоретичне, але також моральне та естетичне значення, знаходячись у внутрішній взаємодії зі сферами творчості та практичної діяльності» [3, с. 179].

Наведені думки мають стати орієнтиром навчального та виховного процесу у вищому навчальному закладі. Однак реалії досить складні.

Сергій Кримський, видатний сучасний український філософ, з тривогою зазначає: «Філософія виявляється найбільш незахищеною галуззю культури. Вона завжди була жертвою невігластва, свавілля влади та інстинктів натовпу. Навіть у тих філософських концепціях, що прислужувались різним офіційним інстанціям, іноді проривались гординя духу, який «віє де хоче», та елітарність інтелекту, що є непереносимою для цинізму прагматиків та самовладдя тиранів» [2, с. 15-16]. Ось чому для побудови по-справжньому високорозвиненої країни та громадянського суспільства філософська освіта повинна мати реальні можливості реалізувати свій глибокий потенціал.

Висновки. Дозволимо собі зробити деякі пропозиції щодо вдосконалення якості філософської освіти в Херсонському державному університеті.

По-перше, оскільки Міністерство освіти і науки не пропонує вищим навчальним закладам типову програму з дисципліни «Філософія», то, на наш погляд, повинна відпадати необхідність жорсткого слідування міністерським рекомендаціям викладання гуманітарних дисциплін («Українська мова», «Історія України», «Історія української культури», «Філософія») в межах 12 кредитів (по 3 кредити на кожну). Вважаємо, що університет самостійно має вирішувати питання, щодо кількості кредитів і аудиторних годин на ці дисципліни, зокрема на філософію, яка за своїм змістом та функціями виходить за межі гуманітарного знання.

Практичний досвід викладання філософії в Херсонському державному університеті доводить, що суттєве обмеження кількості аудиторних годин на цю вельми складну і потрібну для розвитку мислення дисципліну (впродовж тільки одного семестру в обсязі 48 аудиторних годин) не дає можливості забезпечити студентам глибоку філософськи-світоглядну та філософськи-методологічну підготовку. Сподіваємось, що ця думка знайде розуміння професорів, доцентів і викладачів університету.

По-друге, в якості дисциплін за вибором студента кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук має пропонувати

спецкурси (в залежності від профілю навчання), наприклад, «Логіка», «Філософські проблеми природничих наук», «Філософія економіки», «Філософія техніки», «Філософія політики», «Філософія права», «Етика», «Естетика», «Філософія мови», «Сучасна західна філософія», «Історія української філософії», «Філософія історії», «Сучасні західні культурологічні теорії».

По-третє, враховуючи потребу в покращенні методологічної підготовки бакалаврів і магістрів, кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук має започаткувати проведення теоретичних семінарів з методології науки за участю викладачів різних спеціальностей університету.

Викладачі кафедри можуть надавати методологічну допомогу в розробці програми дисципліни «Основи наукових досліджень», що викладається на всіх факультетах.

Питання, що висвітлені в даній статті, безумовно потребують подальшого вивчення, обговорення для досягнення теоретичної та практичної результативності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добронравова І.С. Нелінійне мислення // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 6. – С. 47-60.
2. Кримський С. Філософія – авантюра духу чи літургія смислу? / Філософія: Хрестоматія (від витоків до сьогодення). – К. : Знання, 2009. – 621 с. – С. 15-27.
3. Соловьев В.С. Философские начала цельного знания // Сочинения: в 2-х т. – Т. 2. – М., 1988. – 347 с.
4. Філософія. Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих навчальних закладів освіти. Проект. – Київ: Видавництво «Генеза», 1997. – 20 с.
5. Хрестоматія по філософії / Под. ред. А.А. Радугина. – Москва: Центр, 2001. – 416 с.
6. Чуйко В.Л. Рефлексія основоположень методологічній філософії науки: [монографія]. – К. : Центр практичної філософії, 2000. – 250 с.